

УДК 7:111.852(430)

С.В. Виткалов

СФЕРА РЕГІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

Культурно-освітня діяльність в усі часи залишалася важливим чинником, що забезпечував не лише підняття населенню його загального рівня духовної культури, але й сприйняття пересічними громадянами зразків високого мистецтва в усіх його формах вияву, оскільки за допомогою її розмаїтих засобів це населення поступово знайомилося з азами, основами культурної творчості, діставало інформацію про різні грані, складові мистецтва, його еволюційний шлях, творців, пам'ятки, врешті-решт, опанувало мову художньої культури, без знання якої й неможливе прилучення до цієї культури загалом. І згодом активно включалося в культурний процес.

Метою статті є висвітлення потенціалу сфери культури та її проблем в умовах сучасного села.

Зазначена проблема має різноманітну базу досліджень. Утім найбільш активно вона вивчалася у попередню добу, свідченням чого є різноманітна спеціальна література [5,6]. Сьогодні вивчення цієї сфери представлено незначною кількістю наукових розвідок київських, харківських і рівненських дослідників (Н. Цимбалюк, І.Петрова, частково В. Виткалов та ін.). Однак потенціал цієї сфери надзвичайно потужний. Адже за допомогою культурно-освітніх форм навіть радянська держава змогла, як відомо, у надзвичайно короткі терміни подолати неписьменність, сформувати початковий рівень сприйняття культурологічної та й будь-якої іншої інформації, на базі якої розпочалося масове навчання. Врешті-решт, ця діяльність виступила важливим стимулятором у піднесенні культурного рівня населення в час (20-30 роки ХХ століття), коли повноцінна мережа такої освіти в країні була відсутня.

За підрахунками західних соціологів, для ліквідації неписьменності в колишніх республіках Середньої Азії та Закавказзя потрібно було б тридцять шість століть (!) (як би процес підвищення освітнього рівня цього населення у царській Росії йшов традиційним, еволюційним шляхом). За допомогою і цієї діяльності була сформована політична культура населення, що перемогло фашистського ворога та відбудувало упродовж лише однієї п'ятирічки напівзруйновану країну. І цей ряд позитивних потенційних можливостей культурно-освітньої діяльності можна продовжувати й надалі, незважаючи на те, як читач цієї розвідки ставиться до минулого досвіду країни, в якій він народився і живе зараз та до культурно-освітньої діяльності загалом.

До цієї сфери був достатньо високим інтерес не лише з боку ідеологічних структур (що й зрозуміло, адже культурно-дозвіллева діяльність, наповнена відповідним чином, значною мірою забезпечувала реалізацію ідеологічної доктрини країни) [4].

Не меншим був інтерес до сфери і науковців, адже значна частина вільного часу (що мала стати тенденцією до збільшення) громадян залишалася справді вільною від будь-яких впливів і тогочасні статистичні збірники щодо виконання народногосподарських планів п'ятирічок це також переконливо засвідчують. Тож тогочасна педагогіка, приміром, вбачала у цій сфері надзвичайно широке поле освітньо-виховного експерименту, свідченням чого стало постійне проведення щорічних всесоюзних науково-практичних конференцій та було створено низку науково-дослідних інститутів в країні [5], що, незважаючи на їх відповідне ідеологічне підґрунтя, загалом значно вплинули на культурний рівень населення.

Був привабливим дозвіллевий простір і для соціологів, предметом уваги яких традиційно є сфера виробничих відносин, а вільний час, як відомо, залишався лише сферою інтересу практичних працівників культури, які без відповідного наукового підґрунтя багато втрачали від незнання закономірностей і специфіки роботи з людиною. Та й фахівці інших

наукових сфер знаходили цю ділянку потенційно цікавою для себе, оскільки головним її об'єктом була людина з усім спектром її потреб, запитів, ціннісних орієнтацій та ідеалів. І створення 1969 року потужного дослідницького центру – Науково-дослідного інституту культури (м. Москва), на співробітників якого й покладалося завдання фахово, тобто за допомогою розробки відповідних наукових методик, сприяти становленню сфери культури, зокрема й культурно-освітньої, в масштабах СРСР, швидко дало відчутний результат [6].

А тодішня політична система лише розгортала науковий пошук для комплексного вивчення цієї людини. І класичне гасло В. Леніна про те, що для ефективної політико-ідеологічної діяльності необхідно «...знати масу, вміти підійти до неї, здобути її абсолютну довіру..., знати настрої... знати все!» [2] спрямовувало науковий інтерес відповідних фахівців на вивчення цієї людини. До речі, наведене вище гасло не втратило своєї актуальності і сьогодні для усіх тих, хто збирається чи вже працює в системі «людина – людина».

Тож чимало провідних керівників Центрального науково-дослідного інституту соціально-економічних проблем (ІСЕК, м. Ленінград) були одночасно й співробітниками Ленінградського державного інституту культури – головного ВНЗ країни з підготовки фахівців сфери культури, керуючи дисертаційними дослідженнями напряму 13.00.05 – «культурно-освітня робота», базованих на культурологічній сфері. Та й майже 40 назв тематичних щомісячних збірників на допомогу художній самодіяльності, 2 фахових щомісячних журнали («Клуб и художественная самодеятельность» і «Культурно-просветительная работа»), понад 15 щомісячних експрес-інформацій, що друкувалися Головною Бібліотекою країни на допомогу керівникам дозвілєвої сфери у 70-ті – початку 80-х років ХХ століття – це також переконливий аргумент на користь того, що духовним простором потрібно займатися професійно і постійно. Узагалі, підсумовуючи цю думку, слід резюмувати, що такого інтересу та організаційно-фінансової підтримки сфери культури з боку держави, яким він був у радянську добу, на українських теренах ще не знали. Зрозуміло, що завжди потрібно робити поправку на час, обставини та інші об'єктивні чинники, якими обумовлювалися ті чи інші дії конкретних особистостей. Так само, як і сьогодні потрібно докорінно змінити не лише методи чи форми впливу на населення, але й змінити її (діяльності – авт.) зміст. Утім, важливість використання культурно-освітнього принципу у будь-яких обставинах, на нашу думку, залишається вкрай актуальним і сьогодні. І цю актуальність лише поглиблює факт збереження самої мережі культосвітніх закладів у країні та справді творча діяльність багатьох культурно-дозвілєвих комплексів, до слова, на Рівненщині. І про це також неодноразово йшла мова навіть у наших розвідках [1; 170-182].

Згадаємо надзвичайно престижні в умовах поліського села «Красносільські вітряки», що традиційно проводяться в Гоцанському районі області, чи підсумкові заходи обласного фестивалю «...І творчістю хата багата» у м. Березно, розроблені клубними працівниками району і спрямовані на розкриття творчого потенціалу місцевих родин. І шестигодинний підсумковий захід представлення цих родин (вересень, 2011 р.), проведений у рамках обласного конкурсу культурно-дозвілєвих комплексів Рівненщини, не лише не залишав байдужими будь-кого в місцевій залі, але й демонстрував присутнім справді потрібність подібних заходів, спрямованих на вивчення власного родоводу, розкриття творчого потенціалу сім'ї та інші кроки у формуванні пошани до самих себе, родини, шанобливого ставлення до власної історії, врешті-решт. Можна назвати в цьому ряду й «Творче жниво», – як підсумок художньої діяльності аматорських колективів області чи низку інших, не менш відомих заходів, спрямованих на відродження інтересу до місцевого фольклору чи патріотичного виховання загалом. І це робити не зможе жодна структура в районі, крім установ культури [3]. Одним словом, якщо галузь функціонує, то їй потрібна і відповідна організаційно-методична, наукова та інша фахова підтримка усіх зацікавлених структур. Однак, уже сьогодні представники керівної ланки сфери культури наголошують, що галузь потребує нових кадрів. І якщо у місті це майже непомітно, адже воно має достатньо

розгалужену систему закладів освіти, мистецтва, дозвілля, торгово-розважальних центрів тощо; в ньому більш-менш регулярно відбуваються гастрольні імпрези і певним чином урізноманітнюють вільний час населення та й міська мережа закладів освіти також певною мірою урізноманітнює дозвілля своїх вихованців, не залишаючи їм можливостей бездумно (неефективно) проводити свій вільний час, то на селі ситуація зовсім інша. Там клуб часто є єдиним закладом, який й би міг очолити усю культурно-дозвіллеву діяльність у межах свого впливу.

Сьогодні, на жаль, сфера культури та мережа культурно-освітніх закладів України загалом, як і Рівненщини зокрема, знаходиться у чи не найгірших умовах, зважаючи на її історичну ретроспективу. І причин цьому декілька. Одна з них – відсутність професіограми працівника культури, тобто тієї моделі, за якою він повинен готуватися в навчальному закладі; а відтак – які знання, уміння та практичні навички він там повинен набути; якою повинна бути система організації його практичної підготовки; де і стільки він повинен стажуватися тощо.

Другою причиною недостатньо ефективної роботи галузі, на нашу думку, є відсутність якісної системи підготовки відповідних кадрів для галузі, які б постійно оновлювали її творчий склад. Є й інші прорахунки в існуванні галузі. Спробуємо проаналізувати окреслені чинники.

Оскільки професіограма клубного працівника в країні сьогодні відсутня взагалі (адже змінилася політична система, відповідно до якої повинна була бути переформатована й, приміром, система закладів, установ культури). Однак, оскільки культурна сфера продовжує обслуговувати політичну систему так само, як це робилося і в попередній період, то й кошти держава повинна (і виділяє) рівно на стільки, на стільки система закладів культури відповідає уявленню цієї держави про роль закладів культури чи самої культури (хто і що вкладає у це поняття) у сучасному суспільстві. Однак такий принцип не відповідає ролі і призначенню культурної сфери у нових умовах загалом.

Утім, враховуючи обсяг цієї розвідки й інші тотожні аспекти, залишимо це дискусійне питання відкритим. Акцентуємо увагу лише на тому, що в цій системі функціонує і як саме.

Сьогодні система культурно-освітньої чи культурологічної освіти, здійснивши численні реорганізації, залишилася (з навчальних планів були вилучені явно заангажовані дисципліни загальноосвітнього блоку). І її початковий рівень збережено лише у ВНЗ першого рівня акредитації – коледжах чи училищах культури і мистецтв, що в обмеженій кількості готують кадри для сфери культури. Йдеться про спеціальність «Народна художня творчість», випускники якої й повинні спрямовуватися у мережу закладів культури. Адже саме на цій спеціальності їх забезпечують (принаймні, повинні це робити) новітніми методиками організації культурно-дозвіллевої діяльності і всіма необхідними для повноцінного функціонування галузі знаннями та практичними навичками. Тим більше, що держава значно підвищила заробітну плату працівникам цієї сфери, тобто фінансові зобов'язання перед ними виконала. Та й новий Закон про культуру хоча й не вирішує усіх питань, що стоять перед галуззю, однак є достатньо прогресивним у порівнянні з його попередником, ухваленим у перші роки державної незалежності України. У той же час, заклади спеціальної освіти – училища (коледжі) культури і мистецтв сьогодні, зважаючи на економічний стан і рівень фінансового забезпечення галузі, а значною мірою й через громадську думку про те, що сучасний клуб – це архаїка, все більше відходять від традиційного напряму підготовки кадрів, все частіше зосереджуючись на спеціальностях «Перукарське мистецтво» чи «Мистецтво» (з широким спектром його виявів – музичне, театральне, хореографічне, декоративно-ужиткове тощо), створюючи неефективну, а головне – не потрібну конкуренцію музичним, художнім, театральним училищам, в яких і кадровий склад, і матеріальна база, і система організації навчально-виховного процесу (кількість навчальних годин, відведених на опанування мистецтвом, фаховий рівень викладачів, якісний склад абітурієнтів тощо) та навчально-виховні традиції загалом для повноцінного

забезпечення напряму «Мистецтво» є значно кращими, ефективнішими.

У мережі ж вищої освіти спеціальність (йдеться про підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів «спеціаліст» та «магістр») «Народна художня творчість» відсутня взагалі. А відтак випускники середньої спеціальної ланки спеціальності «Народна художня творчість» не мають змоги продовжити своє фахове вдосконалення, тому змушені змінювати свій початковий фах.

В обмеженій кількості (до 25 осіб на денній та стільки ж – на заочній формах навчання) вони мають право вступати на спеціальність «Культурологія», де є спеціалізація «Педагог-організатор культурно-дозвілєвої діяльності». І ця спеціалізація, до речі, збережена лише в Рівненському державному гуманітарному університеті. У той же час спеціальність «Бібліотекознавство і бібліографія» (що є і в середній спеціальній ланці) у спеціалізованих ВНЗ збережена, тому випускники училищ (коледжів) культури мають змогу продовжувати навчання на більш високому освітньо-кваліфікаційному рівні за скороченою програмою (2 роки). Це і є, на нашу думку, основною причиною того, що бібліотечна мережа сьогодні в Україні функціонує значно ефективніше, ніж клубна. Та й державна фінансова підтримка її значно краща.

Дещо змінити ситуацію в галузі могла б система перепідготовки кадрів клубних працівників. Однак вона переведена на самоокупність, тобто за підвищення кваліфікації повинні сплачувати кошти відповідні управління культури, у яких, як правило, коштів на ці потреби обмаль. Та й п'ятиденне перебування на таких курсах, включаючи дні приїзду і від'їзду, одноденне виїзне знайомство з діяльністю кращих Будинків культури для обміну досвідом, мало що дає у плані здобуття справді нових методичних якостей для молодих фахівців. Тим більше, що, приміром, у Рівненській області значна їх частина має зовсім обмежений термін роботи на посадах, при цьому не маючи в запасі навіть освіти в обсязі училища (коледжу) культури. Тож працює ця категорія керівників, треба думати, методом проб і помилок. І семінари клубних працівників, що організовують райвідділи культури, явно не компенсують відсутність повноцінної системи фахової освіти.

Таким чином, лише повернення до основних питань в галузі, пов'язаних із налагодженням відповідної фахової освіти працівників клубних закладів по усій її вертикалі, зможемо якісно покращити стан роботи в галузі. Адже сьогодні вона функціонує лише за рахунок ентузіастів та працівників із значним досвідом і стажем роботи, що здобули вищу спеціальну освіту ще у радянський час.

І навіть експеримент зі створення культурно-дозвілєвих комплексів, проведений на Рівненщині, не має того загалом яскравого і давно очікуваного результату, оскільки його реалізовувати повинні вже нові фахівці з відповідним рівнем сучасної фахової освіти. Тобто притоку нових кадрів у галузь не відбувається через відсутність системи їх підготовки. Таким чином не врахування вищенаведеного буде й надалі призводити до того, що культурно-дозвілєва сфера все більше буде *не відповідати* новим потребам і держави, і населення, що знаходиться в межах впливу конкретного клубного закладу.

Причиною невисокої ефективності роботи КДК є й те, що керівник цього комплексу (як правило, сільський (селищний) голова) вирішує одноосібно питання про призначення керівника клубної установи. І часто це робиться за дещо іншими показниками, ніж, приміром, фахова освіта. Відтак особливого дефіциту кадрів галузь, за статистикою, не відчуває, адже навіть випускники училищ культури за фахом, які й готуються в основному для культурно-освітньої сфери села, не знаходять там свого застосування, оскільки голова КДК часто керується у підборі кадрів зовсім іншими критеріями і впливу на нього не має ні райвідділ культури, ні управління культури обласної держадміністрації. Обласний центр народної творчості також поступово втрачає своє значення, оскільки виведений з підпорядкування управління культури і підпорядковується вже обласній раді зі всіма обставинами, що звідси випливають.

Отже, на часі внесення змін до Закону про місцеве самоврядування.

Не менш актуальним є й повернення до фахової термінології в галузі. Адже свого часу відомий дослідник культурно-дозвілдової сфери О. Сасихов зазначав, що «терминологическая беззаботность не безобидна».

Сьогодні не вмотивовано вилучено з обігу термін «художня самодіяльність» і замінено його на, здавалося б, більш доречний – аматорство. Утім, між ними є суттєва різниця, позаяк аматорство – сфера різноманітних інтересів, що реалізуються особистістю поза межами будь-яких спеціально створених установ культури, без впливу на цю творчість (діяльність) будь-яких фахівців, вирішення фінансово-організаційних проблем культурної діяльності виключно власними силами тощо. Однак сьогодні мережа закладів культури в Україні фактично збережена (скорочена в середньому на 10%, тобто припинили свою діяльність лише ті установи культури, що фактично й не працювали через аварійний стан чи відсутність населення в межах їх обслуговування) і часткове перейменування клубів на народні будинки, «Просвіти» тощо загалом не змінює її сутності, яка полягає в забезпеченні раціонального проведення дозвілля широкого загалу населення. А цей загал реалізує свої дозвіллієві інтереси у мережі клубних закладів, створених державою, під управлінням державою підготовлених керівників, за допомогою втручання різноманітних методичних (знову ж таки – державних структур в особі представників РБК, районного відділу культури, ОЦНТ тощо), участі у фестивалях, оглядах, організованих знову ж таки державними структурами тощо. Отже, все це дає підстави на вживання терміну «художня» (технічна чи будь-яка інша) самодіяльність, тобто діяльність, організована під керівництвом, чи за допомогою державного сектора економіки у сфері вільного часу.

Вищенаведене зауваження стосується і вживання терміну «культурно-освітня робота», яка завжди виконувала функцію «до-освіти» населення і виступала важливим чинником підняття художнього (технічного, економічного та ін.) рівня цього населення, готувала його до сприйняття високого мистецтва чи інших векторів професійної творчості. Тож цей термін, на нашу думку, також і надалі повинен залишитися в культурному просторі сучасної України, в її науковому обігу, в якій значна частка населення через виключно економічний чинник (платне навчання) не здатна здобувати хоча б початкову художню освіту і не в змозі стати повноцінним учасником культурної творчості загалом. Сьогодні українське населення, а надто те, що проживає на західноукраїнських теренах, має інший рівень культурних запитів і потреб, інший рівень матеріально-технічного забезпечення. Має воно й іншу уяву про установу культури через достатньо жваві контакти з зарубіжжям, засоби масової інформації тощо, і ходити до закладу культури, що на порядок відстає в технічному оснащенні від оселі пересічного споживача культурного продукту, – не бачить клуб, як заклад, привабливий для себе. А працівник культури, що не має відповідних навичок роботи з населенням, не бачив, як той чи інший захід можна організувати в умовах сучасного українського села, слабо зорієнтований в питаннях культури загалом і не має відповідної професійної освіти – ніколи не стане організатором чи людиною, навколо якої будуть концентруватися інші. Тому «старими» є не термінологія чи установа культури як така, а виключно форми роботи з населенням значної частини сучасних фахівців, що працюють в умовах українського села, не маючи відповідних знань, умінь, навичок, практичного досвіду роботи в галузі та й не спрямованих на сферу, як єдино можливу для власної творчої самореалізації.

На часі й розробка відповідних критеріїв атестації клубних працівників, в основу якої повинні закладатися конкретні результати проведеної роботи, інновації, освітній рівень, урахування кращого досвіду організації місцевого населення тощо. Утім, це предмет вже іншої розмови. На часі й розробка спільних проектів управління культури, обласного центру народної творчості, підпорядкованого тепер обласній раді, профільного міністерства, гуманітарних ВНЗ, в структурі яких наявні інститути мистецтв, інших зацікавлених структур (приміром, музичних училищ, у яких не всі випускники готуються до сфери виключно професійного мистецтва), спрямованих на підготовку нових кадрів галузі культури.

Лише у такий спосіб сфера культури, або візьмемо вужче – мережа клубних закладів, буде справді потрібною місцевому населенню та й молодій державі.

Список використаної літератури

1. **Виткалов С. В.** Рівненщина : культурно-мистецький потенціал в парадигмах сучасності : монографія / С. Виткалов. – Рівне : ППДМ, 2012. – 416 с. : іл.; Виткалов С.В. Культурний простір сьогодення як можливість експерименту : роль Центру народної творчості у цьому процесі / С. В. Виткалов, Ф. Ф. Васечко // Роль обласних центрів народної творчості у культурному просторі, як стратегічний ресурс розвитку суспільства. – Луганськ : ЛОЦНТ, 2013. – С. 12–17.

2. **Ленин В. И.** Задачи союзов молодежи / В. И. Ленин // Полн. собр. соч., т. 19. Изд. пятое. – М. : Изд-во полит. литературы, 1979.

3. **Матеріали до Всеукраїнського огляду-конкурсу обласних центрів народної творчості та культурно-освітньої роботи** : Рівненський ОЦНТ : довідникові матеріали. – Рівне : ППДМ, 2011. – 106 с.

4. **Очерки истории идеологической деятельности КПСС. 1938-1961 гг.** / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС ; редкол.: Н. И. Макаров и др. – М. : Изд-во полит. литературы, 1986; О мерах по улучшению культурного обслуживания сельского населения : Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР – 07.02.1978 г. – № 63 // Правда, 1978. – 7 февр.; О мерах по дальнейшему развитию самостоятельного художественного творчества : Постановление ЦК КПСС, 28 марта 1978 года // Справочник партийного работника. Вып. 19. – М. : Политиздат, 1979. – С. 361–365.

5. **Пиналов С. А.** История культурно-просветительной работы в СССР / С. А. Пиналов, А. П. Виноградов, Г. И. Чернявский. – К. : Вищ. шк., 1983 ; Самодеятельное художественное творчество в СССР. Очерк истории. Конец 1950 – начало 1990-х годов / за ред. А. С. Каргина. – М. : Дм. Буланин, 1999.

6. **Социальные проблемы культуры современного села.** Вып. 60. – М. : НИИК, 1986; **Актуальные проблемы культурно-просветительной работы в условиях перестройки.** Сб. науч. тр. – М. : МГИК, 1988 ; **Человек и современный клуб: перестройка взаимоотношений:** материалы Всесоюзной науч.-практ. конф. – М. : НИИК, 1989 ; **Совершенствование механизма управления культурно-просветительными учреждениями.** Сб. науч. тр. – Л. : ЛГИК, 1989 ; **Культурные интересы и запросы сельского населения. Пути их удовлетворения и развития средствами культурно-просветительной работы.** Сб. науч. тр. – М. : МГИК, 1983 ; **Художественная самодеятельность на предприятии.** – М. : Профиздат, 1984 ; **Художественная самодеятельность : традиции, мастерство, воспитание.** Сб. науч. тр. – № 137. – М. : НИИК, 1985 ; **Молодежь и культура. Проблемы досуга, художественного творчества, становления личности.** Сб. науч. тр. – № 135. – М. : НИИК, 1985 ; **Вопросы организации и методики комплексного исследования в области культуры села.** – М. : МГИК, 1981 та ін.

7. **Цимбалюк Н. М.** Культурно-дозвіллева діяльність як соціальний феномен (Історичні аспекти становлення та розвитку) / Н. М. Цимбалюк // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – К., 1998. – Вип. 2, ч. 1. – С. 259–268.

Резюме

Аналізуються переваги культурно-освітньої діяльності в історичній ретроспективі та сучасні проблеми сфери культури.

Ключові слова: культурно-освітня діяльність, культурна сфера, дозвілля, фахова термінологія.

Summary

Vytkalov S. Field of regional culture: theoretical and applied issues

Advantages of cultural and educational activity in a historical retrospective view and modern problems of sphere of culture are analyzed.

Key words: cultural and educational activity, cultural sphere, leisure, professional terminology.

Аннотация

Анализируется преимущество культурно-просветительной деятельности в исторической ретроспективе и современные проблемы функционирования сферы культуры.

Ключевые слова: культурно-просветительная деятельность, культурная сфера, досуг, специальная терминология.

Надійшла до редакції 1.07.2013 р.